

Z histórie Beňuša – prvé zmienky

V tomto a v nasledujúcich príspevkoch si pripomenieme niektoré míľniky z histórie Beňuša resp. Bielych Handľov (ktoré tvorili územie dnešných obcí Beňuš, Braváčovo a Bacúch) a to od najstarších čias až do nedávnej minulosti.

V stredoveku tvorili krajinu Horehronia hlboké lesy. Uvádza sa, že tu bola oblasť, v ktorej poľovali uhorskí králi. O tom zrejme svedčí aj názov obce Telgárt – Tiergarten, čo znamená zvieracia obora, zvernica.

V porovnaní s inými krajinami Slovenska sa Horehronie začalo osídľovať pomerne neskoro. Presné obdobie nevieme, prvé písomné zmienky sa objavujú až v 13. resp. v 14. storočí. Napr. Brezno sa prvýkrát spomína v roku 1265, Bacúch (údajne 1274), Polomka (1321), Telgárt a Šumiac (1326), Jarabá (1357) atď.

Najstaršia zmienka o tejto časti Horehronia je v listine uhorského kráľa Bela IV. z 11. augusta 1265. Táto listina sa nezachovala, ale je známa z prepisu inej latinskej listiny, ktorú vydal uhorský kráľ Štefan V. dňa 17. augusta 1270. Ide o tzv. turčiansko-liptovské privilégia, v ktorých sa určujú povinnosti a práva osadníkov v Liptove a vymedzuje sa priestor, v ktorom môžu slobodne poľovať. Na jednom mieste sa uvádza: „... podobne medzi Liptovom a Berezunom sú položené medzníky komesom Gregorom, až pokiaľ môžu loviť ...“. Názov „terra Berezun“ znamená zem Brezno a je to prvá zmienka o Brezne. Z uvedeného ale nie je zrejmé, či tu už vtedy existovalo trvalé osídlenie.

Dňa 11. júna 1274 Spišská kapitula vydala úradnú istinu, v ktorej určila presné hranice územia darovanom comesovi (županovi) Bohumírovi na Liptove. V tejto listine sa pri ohraničení územia uvádza aj lokalita lesa nazvaná „silva Wazuch“ resp. potok „fluuium Wazuch“. Podľa niektorých autorov ide o prvú zmienku o obci Bacúch a o právo ryžovať zlato na potoku Bacúch. Iní autori ale toto tvrdenie vyvracajú a tvrdia, že názov Wazuch sa vzťahuje k potoku Važec (dnes Biely Váh) na Liptove (na opačnej strane hrebeňa Nízkych Tatier) a nie k Bacúchu.

V roku 1380 sa uhorský kráľ Ľudovít I. Veľký zdržiaval na Ľupčianskom zámku pri Banskej Bystrici a tu 14. augusta vydal listinu, ktorou Brezno (nazvané „Brizna iuxta Gron“ – Brezno pri Hrone) povýšil na mesto, udelil mu niektoré mestské výsady a stanovil hranice jeho chotára. Ani originál tejto listiny sa nezachoval, jej text poznáme z prepisu z roku 1494. Mestá totiž zvykli žiadať panovníkov aj o potvrdzovanie svojich starších privilégií a práve vďaka tomu sa zachovalo znenie listiny z roku 1380. V listine sa opisujú aj hranice chotára mesta nasledovne (v preklade): „... Chotáre však spomenutého nášho mesta Brizna menovaného sa takto vyznačia: Prvá medza sa začína od dvoch kameňov naproti sebe ležiacich pri lúke volanej Figurth (asi v mieste dnešného Chvatimechu), potom od spomínaných kameňov ide k potoku Steinkop (zrejme potok Štiavnička resp. Bystrianka) a cez ten potom prejde na hole všeobecne menované Hideghavas (asi Ďumbier), stade za mesto **k iste** osade **Beneshawa (ide o Beňuš)**, potom ide k doline Vothova (podľa niektorých autorov Bacúch) a od doliny tejto k Čiernemu vrchu (asi Klenovský Vepor)

a od tohto vrchu prejde k potoku Corpona (asi Čierny Hron) a od spomenutého potoka Corpona pokračujúc končí sa v rieke Hron a takto sa ustalujú hranice Brizna ...“. Táto listina zo 14. augusta 1380 je prvou písomnou zmienkou o Beňuši, ktorý nazýva Beneshawa. Osada Beňuš vznikla teda v chotári Brezna, ktorý bol v tom čase oveľa väčší ako dnes a siahal od hrebeňa Nízkyh Tatier na severe až po Klenovský Vepor na juhu a od Bacúcha na východe až po Chvatimech na západe. Západne od chotára Brezna sa nachádzalo Ľupčianske panstvo a východne muránske panstvo. Priebeh týchto hraníc si tak Brezno ako aj obidve panstvá vykladali rôzne a preto o ne viedli dlhoročné spory, ktoré niekedy končili aj tragicky, ako v prípade vypálenia mesta Ľupčianskymi Dórciovcami v roku 1517. Aj keď bol Beňuš neskôr v správe banských a lesných úradov, do chotára Brezna patril až do svojho osamostatnenia koncom 19. storočia.

Názov Beňuš jazykovedci odvodzujú z osobného mena Beneš (teda Benešova osada - Beneshawa), čo je zdomácnená podoba mena Benedikt.

V ďalšom období o Beňuši nie sú zmienky. Dá sa predpokladať, že tu bolo len nesúvislé banícke osídlenie a miestni obyvatelia sa venovali ťažbe železnej, striebornej a zlatej rudy, ktoré ale zrejme neboli príliš výnosné. Valašské osídlenie a pastierstvo, ktoré sa rozvíjalo ďalej na Horehroní (od Polomky na východ), zrejme oblasť budúceho Beňuša príliš nezasiahlo a územie ostalo prevažne zalesnené.

V roku 1513 Lazar Rosetti, sekretár ostrihomského arcibiskupa, vypracoval prvú mapu Uhorska. Mala bola vydaná v roku 1528. Jej oficiálny názov je Tabula Hungariae, ale známejšia je pod pomenovaním Lazarova mapa Uhorska. Prvýkrát zobrazuje celé územie Uhorska, teda aj dnešné Slovensko, a sú v nej uvádzané aj niektoré geografické názvy. Je v nej zakreslená aj oblasť Horehronia. Môžeme tam identifikovať viaceré lokality, napr. Lipza (Slovenská Ľupča), S. Georg (Svätý Juraj, dnes Lopej), Brezno a Muráň. Ako vidieť na priloženom výreze mapy, na území dnešného Horehronia, medzi Breznom a Muráňom je zakreslený len rozsiahly les nazvaný „Silua Brgart“, čo je možno skomolený názov „silva Terghart“ teda Telgártsky les.

Toto sú teda prvé skromné zmienky o našej oblasti do začiatku 16. storočia. V nasledujúcej časti si povieme viac o začiatkoch lesného hospodárenia na Horehroní.

Braňo Faško od Kristiánov

Literatúra:

Binder, Róbert, Osadníci na Horehroní, vydalo Stredoslovenské vydavateľstvo v B. Bystrici, 1962

Bizub, František, Osídlenie horného Liptova v 13. storočí, vydala obec Kráľova Lehota, 2015

Historický sborník, časopis Historického odboru MS, zväzky 4-5, vydala Matica slovenská, 1946, s. 296

